

ПРОБЛЕМИ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Захарченко Алла Миколаївна,
кандидат політичних наук

Проаналізовано ключові тенденції у політиці США та Росії щодо конфлікту між Ізраїлем та арабськими державами. Виявлено спільні позиції та протиріччя у підходах цих світових акторів до мирного врегулювання. З урахуванням виявлених тенденцій надано пропозиції щодо політики України на Близькому Сході.

Ключові слова: США, Росія, політика, Близький Схід, арабсько-ізраїльський конфлікт, мирне врегулювання.

Близький Схід посідає особливе місце серед регіонів світу з огляду на його ключову роль у сучасній системі міжнародної безпеки. Впродовж багатьох десятиліть він зберігає «лідерство» за сукупністю конфліктних і кризових ситуацій та ступенем непередбачуваності розвитку подій. Впродовж XX століття усі без винятку зовнішні пропозиції зі стабілізації ситуації на Близькому Сході давали дуже обмежені результати. При цьому прогрес на одному напрямі найчастіше «гасився» сплеском напруженості на іншому. XXI століття поки що майже не відрізняється в цьому плані від попереднього. Крім того, сьогодні можна спостерігати посилення конкуренції між впливовими світовими акторами за контроль над гео економічними, геостратегічними та сировинними ресурсами близькосхідного регіону.

Особливого значення у цьому контексті набувають складні взаємовідносини традиційно впливових у цьому регіоні світових акторів – США та Росії, для яких притаманні, з одного боку, спільна зацікавленість у стабілізації Близького Сходу, а з іншого – конкуренція та суперництво. Зокрема це стосується підходів Москви та Вашингтона до врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту – однієї з найскладніших проблем регіональної безпеки.

Метою даної статті є комплексний аналіз ключових тенденцій у політиці США та Росії щодо конфлікту між Ізраїлем та арабськими країнами на сучасному етапі. Відповідно до сформульованої мети автор поставив такі завдання:

– дослідити концептуальні засади політики адміністрації Б. Обама щодо Близького Сходу та зокрема питань арабсько-ізраїльського мирного врегулювання;

– вивчити практичні кроки Вашингтона, спрямовані на відновлення переговорного процесу між сторонами конфлікту, та зробити висновки щодо їхньої ефективності;

– виявити принципи, на яких будується сучасний підхід Російської Федерації до врегулювання близькосхідного конфлікту;

– проаналізувати спільні позиції, а також протиріччя у підходах США та Росії до мирного процесу, вивчити їхній вплив на сучасний стан американсько-російських відносин;

– сформулювати рекомендації щодо політики України на Близькому Сході з урахуванням виявлених тенденцій.

Окремі аспекти зазначеної проблеми висвітлювалися в роботах американських політологів Х. Бермана [8], І. Бортмана [9], Д. Маковські [12], Р. Фрідмана [10], Р. Сетлоффа [15], Р. Хаасса, М. Индика [11], а також російських дослідників Є. М. Примакова [3], А. Б. Подцероба [4], Ю. Б. Щегловіна [7]. Серед робіт українських політологів слід відзначити статтю Л. Скороход, присвячену концептуальному забезпеченню близькосхідного курсу зовнішньої політики США та Росії [5]. Втім, проблема врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту в контексті американсько-російських відносин поки що системно не висвітлювалася в українській політології.

Мирне врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту в близькосхідній стратегії США та Росії

Впродовж усього періоду «холодної війни» Близький Схід був ареною гострого протистояння двох наддержав – США і Радянського Союзу. На початку 1990-х внаслідок розпаду СРСР баланс сил між Вашингтоном і Москвою в регіоні різко змінився. Незважаючи на набуття Російською Федерацією статусу правонаступниці СРСР у міжнародних справах і отриманий нею таким чином титул ко-спонсора арабсько-ізраїльського мирного процесу, вона стала другорядним гравцем у регіоні та впродовж 1990-х йшла у фарватері мирних ініціатив США. Водночас Вашингтон став одноосібним архітектором близькосхідного мирного врегулювання, утримуючи всіх інших потенційних посередників на периферії дипломатичного процесу.

Однак провал Кемп-Девідських переговорів у липні 2000 року та спалах другої інтифади довели, що одноосібне посередництво Сполучених Штатів не є достатнім для остаточного врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту. Практичною реалізацією ідеї розширення кола посередників у мирному процесі стала у 2002 році ініціатива адміністрації Дж. Буша-молодшого зі створення міжнародного «Квартету» у складі США, Росії, Європейського Союзу й Організації Об'єднаних Націй та їхній спільний план близькосхідного врегулювання «Дорожня карта» [10, с. 15].

Втім, незважаючи на існування спільного підходу до мирного процесу в рамках «Квартету» посередників, позиції США та Росії із деяких питань арабсько-ізраїльського врегулювання не завжди співпадають. Це є цілком зрозумілим, адже обидві країни належать до найвпливовіших акторів сучасної системи міжнародних відносин і мають власні інтереси на Близькому Сході. У зв'язку з цим існує вірогідність як поглиблення американсько-російського співробітництва у близькосхідних справах, так і загострення протиріч довкола окремих питань.

На сучасному етапі роль Близького та Середнього Сходу значно зростає на шкалі зовнішньополітичних пріоритетів як Вашингтона, так і Москви. Стабілізація цього регіону залишається одним з головних напрямів американської і російської дипломатії, зокрема значно активізувалася політика цих світових акторів у контексті врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту.

Близькосхідна політика Б. Обама, який переміг на виборах під гаслом змін, у тому числі і в зовнішній політиці, характеризується особливою динамічністю. Одним з головних завдань його адміністрації стало створення нової атмосфери у відносинах США з рештою світу, насамперед відновлення довіри арабсько-мусульманського світу, яку було значно підірвано за Дж. Буша-молодшого [11, с. 18].

Основні положення нової американської близькосхідної стратегії були проголошені Б. Обамою 4 червня 2009 року під час промови у Каїрі. Її суть – відкриття «нової сторінки» у відносинах з мусульманським світом, спрямованої на спільну боротьбу з екстремізмом, підвищення економічного і наукового співробітництва та подолання основних проблем регіональної безпеки. Разом із стабілізацією ситуації в Афганістані пріоритетне місце серед завдань Вашингтона посіло врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту [15, с. 4]. Новий підхід до вирішення регіональних проблем передбачав також поглиблене співробітництво у цих питаннях з іншими впливовими акторами, зокрема Росією, що повністю відповідало загальному стратегічному курсу адміністрації Б. Обама, спрямованому на «перезавантаження» відносин із Москвою.

Що стосується Російської Федерації, то останніми роками вона демонструє помітно більший, порівняно з недавнім минулим, інтерес до подій на Близькому Сході, наслідком чого стала значна активізація посередницьких зусиль Москви з урегулювання конфлікту між Ізраїлем та його арабськими сусідами. Нині посередницькі можливості Москви значно поступаються американським і в економічному, і в «безпековому» контекстах. Тим не менш, незважаючи на політичні й економічні складнощі, Росія має достатні ресурси для активної політики у сфері близькосхідного мирного врегулювання [3, с. 23].

Згідно із проголошеним у «Концепції національної безпеки Російської Федерації» курсом на формування багатопольярної системи міжнародних відносин пріоритетним завданням для Москви стало відродження її статусу як великої держави, зокрема «повернення» на Близький Схід як окремих центр впливу [1]. Росія враховує, що сучасна трансформація Близького Сходу матиме істотний вплив на подальше становлення нової постбіполярної моделі світоустрою: чи це буде остаточне утвердження однополюсного світу, чи почнеться процес переходу до багатопольярної моделі міжнародних відносин із формуванням відповідних механізмів підтримання миру та міжнародної безпеки [5,

Стратегічні пріоритети, №3 (20), 2011 р.

с. 46]. Все це зумовлює активізацію політики Росії у вирішенні ключових проблем регіону. Насамперед це стосується участі Кремля у врегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту – центральної проблеми системи міжнародних відносин на Близькому Сході.

Підходи адміністрації Б. Обама до близькосхідного мирного врегулювання

Проголошений Б. Обамою курс на відкриття «нової сторінки» у відносинах США з мусульманським світом та якнайшвидше врегулювання близькосхідного конфлікту привів до певних змін у підходах Вашингтона. Нова американська адміністрація зробила акцент на створенні палестинської держави як основній умові встановлення миру. Б. Обама підкреслює, що гарантія безпеки Ізраїлю полягає у визнанні ізраїльтянами необхідності створення палестинської держави, а від ХАМАС вимагає дотримуватись існуючих домовленостей і визнати право Ізраїлю на існування [4].

Принциповим моментом нової стратегії врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту стала жорстка позиція адміністрації США щодо ізраїльських поселень на Західному березі річки Йордан, які у «каїрській промові» були названі нелегітимними [14]. Підтвердивши свою прихильність збереженню «особливих відносин» з Ізраїлем, Б. Обама відзначив, що сучасна ситуація довкола палестинсько-ізраїльського протистояння не відповідає інтересам ані Вашингтона, ані Тель-Авіва. Б. Обама – не перший американський президент, який вимагає від Ізраїлю припинити будівництво поселень, однак він зайняв рішучішу позицію, ніж його попередники стосовно практичних кроків, спрямованих на стимулювання Ізраїлю діяти в цьому напрямі. Також були істотно скореговані підходи США до Сирії, яка за умови нормалізації американсько-сирійських відносин у той період могла б стати важливим чинником підтримки миру і стабільності на Близькому Сході та значно знизити вплив Ірану на регіональні процеси [8, с. 87].

Втім, наведена вище стратегія адміністрації Б. Обама поки що не принесла очікуваних результатів. По-перше, незважаючи на жорстку американську позицію, ізраїльське керівництво пішло лише на обмежені поступки. Кабінет Б. Нетаньяху погодився на проведення прямих переговорів із Палестинською національною адміністрацією щодо питань близькосхідного врегулювання і навіть пішов на мораторій будівництва нових поселень на

Західному березі Йордану та в Єрусалимі до вересня 2010 року. Однак ідея повного припинення будівництва єврейських поселень на палестинських територіях не може бути реалізована на практиці, адже проти неї категорично виступають як партнери Б. Нетаньяху по коаліції, так і ізраїльська громадськість. Водночас палестинська сторона наполягає саме на повному припиненні будівництва як основній передумові нормалізації відносин з Ізраїлем [12, с. 71]. Таким чином, питання поселень, яке за планами адміністрації Б. Обама мало бути основним засобом просування ізраїльсько-палестинського діалогу, стало основною перешкодою на цьому шляху.

Ще однією суттєвою проблемою для нової американської адміністрації є ХАМАС, здатний у будь-який момент дестабілізувати ситуацію в регіоні. Палестинські радикали позитивно відреагували на промову Б. Обама в Каїрі. Однак його небажання посилити тиск на Ізраїль викликало жорстку критику нового курсу США з боку радикальних палестинських кіл, на переконання яких жодних реальних змін щодо арабсько-ізраїльського конфлікту в американській позиції не відбулося.

ХАМАС виступив категорично проти прямих палестинсько-ізраїльських переговорів, які завдяки зусиллям адміністрації Б. Обама вперше після дворічної перерви відбулися в Вашингтоні у вересні 2010 року. За задумом американців, результатом цих переговорів мало б стати підписання мирної угоди між Ізраїлем та Палестинською національною адміністрацією [6]. Однак за умов розколу у палестинському русі, непримиренної позиції ХАМАС, що не збирається відмовлятися від воєнного протистояння з Ізраїлем, та жорсткої позиції ізраїльського уряду, що відмовляється йти на поступки у питанні поселень, імовірність підписання такої угоди є дуже низькою.

Визнання Сполученими Штатами ХАМАС терористичною організацією та відсутність політичного діалогу унеможлиблює вплив американської сторони на цього важливого учасника конфлікту. Принципово важливим у цьому контексті є дієве підключення до мирних переговорів Сирії, яка здатна корегувати позицію ХАМАС. Втім, стратегія Вашингтона, спрямована на відновлення відносин із Дамаском та залучення його до процесу мирного врегулювання, не виправдалася. Позиція Сирії у питанні мирного врегулювання залишилась непохитною: повернення Голанських висот і досягнення миру з палестинцями мають відбуватися одночасно. Дамаск чітко зазначає, що не допустить досягнення повномасштабного миру між ізраїльтянами та палестинцями раніше

підписання сирійсько-ізраїльського мирного договору.

Таким чином, політика адміністрації Б. Обами, спрямована на якнайшвидше врегулювання близькосхідного конфлікту, зіткнулась із низкою серйозних проблем, що в умовах пробуксовки на інших важливих напрямках близькосхідної політики США – афганському та іракському – значно послаблює позиції Вашингтона у регіоні.

Особливості російської політики щодо врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту

Сучасна політика Росії у близькосхідному мирному врегулюванні характеризується трьома основними тенденціями. По-перше, Москва намагається грати більш ініціативну та активну роль у врегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту. По-друге, реалізація зазначеної мети вимагає від Росії дуже складного балансування між дружніми відносинами з Ізраїлем і зв'язками з важливими для російських інтересів на Близькому Сході країнами – Сирією та Іраном. По-третє, при здійсненні своєї стратегії арабсько-ізраїльського мирного врегулювання Москва керується виключно національними прагматичними інтересами, основою яких є закріплення позицій Росії у близькосхідному регіоні.

Важливою рисою нового підходу Росії до проблеми врегулювання близькосхідного конфлікту є певне дистанціювання від інших ко-спонсорів мирного процесу, насамперед США. Така тактика сприяє закріпленню Москви як окремого незалежного гравця на Близькому Сході та цілком відповідає загальному зовнішньополітичному курсу Росії на відновлення статусу супердержави. Використовуючи невдачі американської політики у врегулюванні близькосхідного конфлікту та в арабсько-мусульманському світі загалом, Росія намагається відновити колишній вплив у регіоні, потіснивши США.

Насамперед Російська Федерація активно просуває ідею проведення на своїй території міжнародної конференції із близькосхідного врегулювання. З цієї метою у травні 2009 року за ініціативи та під головуванням Росії було проведено міністерське засідання РБ ООН по Близькому Сходу, на якому консенсусом було схвалено резолюцію, що підтвердила міжнародно-правові основи близькосхідного врегулювання та доцільність скликання Московської конференції [2]. Росія наполегливо працює над реалізацією цієї ідеї та намагається забезпечити участь у конференції

не тільки ізраїльтян і палестинців, а також сирійців, ліванців, іранців.

По-друге, реалізація на практиці концепції багатополлярності потребує від Росії активного обмеження міжнародного впливу США, що передбачає створення системи противаг шляхом налагодження тісного співробітництва із самостійними центрами сили на глобальному та регіональному рівнях. У близькосхідному контексті такими центрами для Москви є її традиційні союзники, зокрема Сирія.

Підтвердженням такого курсу став перший офіційний візит президента Росії Д. Медведєва до Сирії 10-11 травня 2010 року. Він продемонстрував російську підтримку цієї країни, що зараз знаходиться у міжнародній ізоляції, а також підвищення репутації Москви на Близькому Сході як самостійного гравця та впливового посередника у мирному врегулюванні. Своєю чергою Дамаск готовий передати Росії роль головного посередника на сирійському треку миротворчого процесу, вбачаючи у цьому можливість відновлення втраченого балансу сил, а саме врівноваження політики Вашингтона [13].

У Дамаску також відбулася перша особиста зустріч Д. Медведєва з головою політбюро ХАМАС Х. Машалем. До цього делегації ХАМАС тричі відвідували Москву – у березні 2006 р., лютому 2007 р. та лютому 2010 р. Зараз Росія є єдиним членом міжнародного «Квартету», що підтримує політичний діалог із цією організацією. Це – продумана позиція, яка виходить із розуміння того, що без залучення палестинських радикалів до політичного процесу як самостійної сили або разом з Організацією визволення Палестини досягти суттєвих зрушень у мирному врегулюванні неможливо [7]. Крім того, така позиція дозволяє Росії бути важливою з'єднувальною ланкою між Сирією і ХАМАС, з одного боку, та Ізраїлем і США – з іншого, а також займати важливу нішу посередника в питаннях міжпалестинського діалогу, що значно посилює російський авторитет у регіоні.

Така політика Росії значно ускладнює її відносини із США та Ізраїлем. Офіційний Тель-Авів виступає категорично проти надання будь-якої військово-технічної допомоги державам, що є спонсорами тероризму, до яких він відносить і Сирію. Тому постачання Москвою сучасних ракетно-зенітних комплексів, літаків та інших видів озброєння Дамаску викликає значне занепокоєння Ізраїлю. Серйозне невдоволення Тель-Авіву викликає і активний діалог Москви з ХАМАС [9, с. 32]. Відповідно Ізраїль продовжує виступати проти розширення посередницької ролі Росії та не виявляє зацікав-

Стратегічні пріоритети, №3 (20), 2011 р.

леності в участі у міжнародній конференції з мирного врегулювання у Москві.

Висновки

1. Сучасна близькосхідна стратегія США характеризується істотним збільшенням активності у сфері врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту. Однак, незважаючи на значні зусилля, досягти прориву на цьому напрямі не вдалося. Це зумовлено як відсутністю об'єктивних передумов для досягнення мирної угоди, так і небажанням адміністрації Б. Обама чинити необхідний тиск на сторони протистояння – як на Ізраїль з метою повного замороження будівництва поселень на палестинських територіях, так і на палестинців з метою припинення терористичної активності проти ізраїльтян.

2. Адміністрація Б. Обама ризикує стати заручником завищених очікувань від свого нового близькосхідного курсу. Вже зараз на її адресу лунає жорстка критика, згідно з якою політика Вашингтона на Близькому Сході не наповнена дієвими програмами і конкретними ініціативами, необхідними для реалізації задекларованих у «каїрській промові» завдань. Це може призвести до послаблення позицій США в регіоні та ще більшого, ніж у попередні роки, сплеску антиамериканських настроїв.

3. Близькосхідна стратегія Російської Федерації вибудовується в контексті загальної зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на відновлення статусу супердержави. У результаті простежується очевидне дистанціювання Москви від політики Вашингтона в регіоні та протиставлення російської ролі у врегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту американській, що має сприяти закріпленню позиції незалежного гравця.

4. Нині Росія зберігає значний стратегічний простір для активної політики у сфері близькосхідного мирного врегулювання. Вона продовжує ефективно впливати на позицію своїх традиційних партнерів на Близькому Сході, зокрема Сирію, та підтримує активний діалог із ХАМАС. Це повністю співпадає з очікуваннями арабської сторони конфлікту, яка вбачає в Росії необхідну противагу політиці США. Водночас така політика не знаходить підтримки з боку Ізраїлю.

На особливу увагу у цьому контексті заслуговує можливість подальшої диференціації підходів Росії і США до арабсько-ізраїльського конфлікту, адже і Російська Федерація, і Сполучені Штати Америки є стратегічними партнерами України.

Що стосується мирного врегулювання, то, на відміну від США та Росії, Україна не обтяжена спадщиною «холодної війни» та іміджем упередженої сили, тому може ефективно здійснювати політику «рівної наближеності» у взаєминах із сторонами конфлікту. Україна зацікавлена у поглибленні співробітництва з усіма країнами регіону з метою довгострокового політичного й економічного закріплення на Близькому Сході. Таке стратегічне завдання вимагає неодмінного дотримання збалансованої та неупередженої позиції щодо конфліктів і суперечок між регіональними центрами сили.

Не менш важливим для України є постійний політичний діалог і взаємодія із близькосхідної проблематики з усіма впливовими міжнародними посередниками. При цьому слід ураховувати, що геополітичне суперництво за вплив на стратегічно важливий регіон між провідними центрами сили – США та Росією – має перманентний характер і не зникне навіть за наявності значних обопільних зусиль щодо координації політики на Близькому Сході. Для України надзвичайно важливо уникати небезпеки втягнення у суперечки між ними щодо змісту і спрямованості близькосхідних мирних ініціатив, вносячи конструктивні пропозиції, орієнтовані на вироблення оптимальної моделі врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту.

Українській дипломатії на близькосхідному напрямі має бути притаманний комплексний, стратегічний характер. Її основними рисами повинні бути динамізм і прагматизм, що дозволить гнучко реагувати як на непередбачувані зміни у регіональному балансі сил, так і на зміни близькосхідних стратегій основних світових акторів. Особливо з урахуванням можливих наслідків нинішніх бурхливих подій так званої арабської весни, що відбуваються в низці країн Близького Сходу та Північної Африки. Однак цей аспект проблеми потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. *Концепція національної безпеки Російської Федерації* // Независимая газета. – 2000 – 11 июля.

2. *Московская* международная конференция по мирному урегулированию на Ближнем Востоке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.mid.ru/brp_4.nsf/itogi/245A5040B489AF82C3257688004D7FC4
3. *Примаков, Е.* Это Ближний Восток, это своя специфика / Е. Примаков // *Международная жизнь*. – 2006. – № 4. – С. 22–31.
4. *Подцероб, А. Б.* Барак Обама и политика США на Ближнем Востоке / А. Б. Подцероб // www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-06-09a.htm
5. *Скороход, Л.* Концептуальне забезпечення близькосхідного курсу зовнішньої політики США та Росії : компаративний аналіз / Л. Скороход // *Дослідження світової політики : зб. наук. пр.* – К. : Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. – 2004. – Вип. 28. – С. 30–65.
6. *Ханин, З.* Поселения, Вашингтонский саммит и политический процесс в Израиле / З. Ханин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2010/02-09-10.htm
7. *Щегловин, Ю. Б.* Размышления о ближневосточной политике России / Ю. Б. Щегловин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2010/19-11-10a.htm
8. *Berman, H.* Myths, Illusions, and Peace : Finding a New Direction for America in the Middle East / H. Berman, D. Makovsky // *Washington Institute for Near East Policy Watch* № 1539. – 2009. – June, 23. – P. 83–95.
9. *Bourtman, I.* Putin and Russia's Middle Eastern Policy / I. Bourtman // *Middle East Review of International Affairs*. – 2006. – Vol. 10, № 2. – P. 30–44.
10. *Freedman, R.* The Bush Administration and the Arab-Israeli Conflict : the Record of the First Three Years / R. Freedman // *Jerusalem Viewpoints*. – 2004. – № 516. – P. 14–29.
11. *Haass, R.* Beyond Iraq. A New U. S. Strategy for the Middle East / R. Haass, M. Indyk // *Foreign Affairs*. – 2010. – Vol. 88, № 1. – P. 18–25.
12. *Makovsky, D.* No Expansion vs. Freeze : Obama's Dilemma over Israeli Settlements / D. Makovsky // *Washington Institute for Near East Policy Watch* № 1564. – 2009. – August, 7. – P. 66–74.
13. *Medvedev's Visit to Syria : Restoring Russia's Influence in the Middle East* // *Right Side News*. – 2010. – 17 May.
14. *Obama's Speech in Cairo : Full Text* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.nytimes.com/2009/06/04/us/politics/04obama.text.html
15. *Satloff, R.* President Obama Speaks to the World's Muslims : An Early Assessment / R. Satloff // *Washington Institute for Near East Policy Watch* № 1524. – 2009. – June, 4. – P. 2–15.